

Poels, V., *Een Roomse droom. Nederlandse katholieken en de Noorse missie 1920-1975* (Dissertatie Nijmegen 2005, Nijmegen: Valkhof Pers, 2005, 693 blz., €35,-, ISBN 90 5625 191 0).

Een roomse droom behandelt een nagenoeg onbekend hoofdstuk uit de Nederlandse missiegeschiedenis. Dat hoofdstuk nam een aanvang in 1918, met de benoeming van de Nederlandse kardinaal W. M. van Rossum tot prefect van de Congregatio de Propaganda Fide, de missieafdeling van het Vaticaan. Niet tevreden met de schamele positie van de katholieke kerk in Scandinavië probeerde Van Rossum een nieuw missionair elan op te wekken. Daartoe verving hij de reeds lang zittende eigenlandse kerkleiders van Denemarken, Zweden, Noorwegen, Finland en IJsland door vijf Nederlanders. Enerzijds een begrijpelijke beslissing gezien de enorme missieijver onder Nederlandse katholieken, anderzijds niet de beste manier om vertrouwen te winnen voor een geloof dat in Scandinavië toch al werd versleten voor wezensvreemd aan de eigen volksaard.

Zo werd Jan Smit, professor exegese van het Utrechtse grootseminarie, in 1922 benoemd tot apostolisch vicaris voor Noorwegen en Spitsbergen. Samen met Van Rossum prijkt de kersverse mgr. Jan Olav Smit op de kaft van het boek: twee zwartgerokte heren in een natuurlandschap, kijkend naar de camera, maar de zware slagschaduw van hun hoeden ontnemt ons het zicht op hun blik. Een duistere, somber aandoende omslag. De auteur had geen omineuzer foto kunnen kiezen.

Voor de missionarissen in het veld was al snel duidelijk dat Van Rossum het onmogelijke wilde. Vijf religieuze instellingen waren bereid gevonden de Noorse missie aan te nemen: de franciscanen, de maristen, de liefdezusters van de H. Carolus Borromeus (beter bekend als de zusters onder de Bogen), de missiezusters franciscanessen van de H. Antonius (van Padua) en de zusters van O. L. Vrouw van Amersfoort. Daarnaast trokken ook seculiere priesters naar Noorwegen, aangemoedigd door een solide missiebasis in Nederland die in het tijdschrift *Uit het land van St. Olav* hoog op gaf van deze missie. In werkelijkheid werden er echter weinig zichtbare resultaten geboekt: de kerk en de religieuze gemeenschappen groeiden nauwelijks en er kwamen ongeveer net zoveel bekeerlingen bij als er uit de kerk stapten.

Noorwegen, pas in 1905 onafhankelijk geworden na eeuwenlang door Denemarken en Zweden te zijn gedomineerd, zag de katholieke missie als een gevaar. De traditionele hiërarchische structuur van de katholieke kerk botste met het Noorse egalitarisme en individualisme, en de ultramontaanse aspiraties van Van Rossum en Smit vielen slecht. De aanduiding 'missiegebied' was niet in het minst vanuit cultureel oogpunt vernederend voor een land dat op literair gebied tot de Europese top hoorde. Van Rossums militante houding tegenover de evangelisch-lutherse staatskerk versterkte slechts de Noorse achterdocht jegens de Nederlandse missieijver en droeg uiteindelijk bij aan het aftreden van Smit in 1928.

De tegenvallende resultaten trokken nauwelijks nieuwe missionarissen, zij het dat Noorwegen voor degenen die niet tegen de tropen waren bestand een welkom alternatief bleef. De betrokken religieuze instellingen wilden hun activiteiten in Noorwegen afbouwen dan wel beëindigen, maar de Heilige Stoel en de vicaris in Oslo drongen aan te blijven; formeel gold nog altijd dat de lutheranen moesten terugkeren naar de moederkerk. Toen Van Rossum stierf (1932) daalde echter onmiddellijk de interesse van de curie voor Scandinavië. Geen wonder, slechts 0,1 % van de bevolking was katholiek!

Met het aantreden van de marist J. Mangers als apostolisch vicaris, eveneens in 1932, kwam de Noorse missie in kalmer vaarwater. Mangers had oog en respect voor de Noorse identiteit en gedurende zijn lange ambtsperiode (tot 1964) slaagde hij erin rust te creëren binnen de katholieke gelederen. Omdat het woord ‘missie’ apelleerde aan katholiek superioriteitsgevoel en expansiedrang, werd het voortaan door de priesters en religieuzen (bisschop Mangers inclus) zoveel mogelijk vermeden. Het bekeren in deze bijna homogeen lutherse samenleving stond voor hen dan ook niet voorop, na de Tweede Wereldoorlog zelfs integendeel. In Nederland daarentegen werd wél volop gesproken van de Noorse missie, ook door de betrokken religieuze instellingen. De franciscanen die in de jaren vijftig werden uitgezonden ontvingen nog altijd het missiekruis; één van hen vertrok met de belofte van zijn nichtje dat zij zilverpapier zou sparen voor de arme kindertjes in Oslo. (437)

Zo ontstond een eigenaardige discrepantie tussen de praktijk in Noorwegen en het beeld in Nederland. Die droom werd levend gehouden door *Uit het land van St. Olav* en door de verschillende besturen, al wisten die eigenlijk beter. Eenmaal ter plaatse ontwaakten de missionarissen snel en bleek het missieideaal praktisch onuitvoerbaar. Op hun specifiek katholieke inbreng zat bijna niemand te wachten, maar zij konden zich wel maatschappelijk nuttig maken. Daarin slaagden vooral de zusters, die werkten in de gezondheidszorg, het onderwijs en de liefdadigheid (naast hun parochiezorg en priesterhulp). Hun inkomsten hielden het apostolisch vicariaat (en later bisdom) financieel overeind. Bovendien hadden zij meer dan de priesters contact met de Noorse bevolking. De franciscanen vonden hun roeping in het volgen van hun spiritualiteit en vanaf de jaren vijftig in het uitvoeren van oecumenische initiatieven, conform hun werk in Nederland.

Het tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) omarmde de protestantse kerken als zusterkerken, hetgeen een definitieve breuk betekende met het concept van bekeren of terugwinnen. Activiteiten van de katholieke kerk konden nu als oecumenisch werk worden voortgezet. Voor de in Noorwegen werkzame katholieken veranderde niets: het Concilie bevestigde slechts wat voor hen al praktijk was. In 1975 werd de procuur van de Noorse missie gesloten en het blad *Uit het land van St. Olav* opgeheven.

Door langlopende contracten hebben al met al ruim driehonderd Nederlandse missionarissen — vooral zusters — in Noorwegen gewerkt, van wie de meesten in de jaren zestig en zeventig. Allen worden in een bijlage met naam en jaartallen genoemd. Vefie Poels heeft voor hen een waar standbeeld opgericht: een zeer verzorgd, goed geschreven en lijvig boek.

Poels voltooid haar onderzoek in 2005 met een promotie aan de Nijmeegse Radboud Universiteit. Zij heeft vooral de archieven van de betrokken religieuze instellingen alsmede de collectie van het Katholiek Documentatie Centrum geraadpleegd. Tot die collectie hoort ook het audio-archief, dat de auteur al vóór zij aan haar promotieonderzoek begon heeft helpen opbouwen. In 1988 interviewde zij dertien Noorwegen-missionarissen en hun houding ten aanzien van bekeringswerk frappeerde haar. Maar waar het de interpretatie van hun ziens- en werkwijze vóór de jaren tachtig betreft, gebeurt er iets vreemds. Uit de genoemde interviews of levensverhalen komt geen ouderwets missiebeeld naar voren, aldus de auteur in haar verantwoording vooraf, doordat zij werden afgenomen in een tijdvak waarin het oude missiebegrip had afgedaan en plaatsgemaakt voor oecumene (52). Bedoeld wordt mogelijk, dat er op dit punt niet is doorgevraagd. Nogal kras is vervolgens de aanname dat geïnterviewden hun levensverhaal nu eenmaal als vanzelf een sociaal wenselijke wending geven — en, doorredenerend, niet in staat zijn tot kritische zelfreflectie. Pas op pagina 618 (in de Slotconclusie) wordt deze veronderstelling herroepen, maar die is dan al diverse malen gelogenstraft door interviewcitaten als deze: ‘Ik kwam naar Noorwegen om alle protestanten van de hel te verlossen, dat is echt waar, dat dácht ik toen.’ (437)

Interessant is hoe verschillend er in katholieke kring werd gedacht over de wenselijkheid van Noorwegen als missiegebied en over de invulling van zo’n missie. De auteur behandelt deze kwestie uitvoerig vanuit vijf invalshoeken: Rome (i.c. de paus en de Propaganda Fide), de apostolisch vicaris (bisschop) van Oslo, de bestuurders van de Nederlandse congregaties die er werkten, de individuele leden (priesters en zusters) daarvan, en het Nederlandse thuisfront. In de zin van bekeren en kerkplanting was Rome al afgehaakt met het overlijden van Van Rossum (1932). De propaganda in Nederland daarentegen, vervat in schriftelijke bronnen, bleef het oude missieideaal verkondigen, terwijl degenen die dat ideaal moesten volbrengen inmiddels een heel ander missiebegrip hadden ontwikkeld; na de Tweede Wereldoorlog werd eerder gesproken van ‘apostolaat’. De betrokken congregaties kozen, zeker na het tweede Vaticaans Concilie, voor dit apostolaat en voor voortzetting van de eigen, praktische werkzaamheden in het onderwijs of de zorg

Al zijn vele religieuzen er door hun aanpassingsvermogen in geslaagd een zinvolle bijdrage te leveren aan de Noorse samenleving, als collectieve katholieke onderneming was de Noorse missie een fiasco. Aan de achtergronden daarvan heeft Poels vele pagina’s gewijd en men kan alleen maar grote waardering hebben voor de hoeveelheid werk en hetgeen zij in *Een roomse droom* allemaal boven water heeft weten te krijgen. Toch had haar verhaal misschien aan kracht gewonnen in een wat minder omvangrijk en gedetailleerd boek dan dit.

Gabrielle Dorren

Ringelberg, J. B. K., *Met de vlag in top. De geschiedenis van het Leger des Heils in Nederland (1886-1946)* (Dissertatie Tilburg 2005, Amsterdam: Buijten en Schipperheijn Motief, 2005, 340 blz., €22,50, ISBN 90 5881 232 4).

Het oorspronkelijk door de methodist William Booth (1829-1912) in Engeland gestichte Leger des Heils kreeg in Nederland al vrij snel voet aan de grond. Georganiseerd volgens een strakke hiërarchie, paarden de leden van deze evangelisatiebeweging eenvoudige straatprediking aan het werk onder maatschappelijke randgroepen. Ondanks de soms forse tegenstand, dwong het Leger mettertijd veel respect af vanwege zijn hulpverlening aan daklozen, alcoholisten en prostituees. Binnen enkele jaren groeide de beweging uit van een vestiging in de Amsterdamse Pijp tot een landelijke groepering.

In zijn als dissertatie verdedigde *Met de vlag in top* — de titel verwijst naar de prominente rol die de rood-blauw-gele vlag in de op militaire leest geschoeide organisatie speelt — biedt Johan Ringelberg een tweeledige verklaring voor de relatief snelle opkomst van het Leger des Heils. Enerzijds waren de sociaal-economische omstandigheden zodanig dat het Leger in de steden en op het platteland kon rekenen op de warme belangstelling van armen en thuislozen. Anderzijds voelden velen zich aangetrokken tot de praktische moraal en de eenvoudige spiritualiteit die uitgedragen werden door het hecht georganiseerde en in eerste instantie vooral door mannen gedomineerde Leger. De laagdrempelige samenkomsten, de door orgel of piano begeleide liederen, de befaamde kerstpot, de gebeden, bijbellezingen en persoonlijke getuigenissen, alsmede de tamboerijnbrigades en muziekkorpsen waren evenzoveel manieren om de onderkant van de samenleving te bereiken en een aantrekkelijk alternatief te bieden voor de traditionele psalmen en prediking in de grotere kerken.

Kenmerkend voor zijn benadering is Ringelbergs verklaring van het Nederlandse succes van het Leger des Heils. Hij beschrijft de geschiedenis van een religieuze organisatie, geplaatst tegen de sociaal-economische achtergrond van het zich in rap tempo moderniserende en verzuilende Nederland. Het resultaat is een goed gedocumenteerd staaltje institutionele geschiedschrijving, gebaseerd op grondig archiefonderzoek, officiële Leger des Heils-publicaties en enkele interviews met oudgedienden. De auteur is vooral pragmatisch te werk gegaan. Hij heeft naar eigen zeggen feiten verzameld en deze zodanig gerangschikt dat zijn arbeid een 'zo plausibel mogelijke historische reconstructie' opleverde. Het accent van die reconstructie ligt daarbij op het Leger als een in essentie kerkelijk genootschap dat zijn evangeliserende taak altijd in samenhang heeft willen zien met zijn diaconale opdracht. Het Leger is, met andere woorden, een religieuze organisatie wier inzet in de maatschappelijke zorg in nauw verband staat met haar streven het evangelie te verbreiden. Volgens de these van Ringelberg was (en is) het Leger opwekkingsbeweging en caritatieve instelling tegelijk, ondanks de verschillende juridische eisen die de buitenwereld op verschillende momenten aan haar gesteld heeft.